

Oslo, 17. juni 2019

Høringsinnspill angående forslag til nye læreplaner i grunnskolen, gjennomgående fag i videregående samt noen programfag

Nasjonalt SRHR¹-nettverk vil takke for muligheten til å sende skriftlig innspill til høring om nye læreplaner i grunnopplæringen.

Nasjonalt SRHR-nettverk skal samle aktører som jobber innenfor feltet, og sikre samordning mot et felles mål hvor alle i Norge får oppfylt sine seksuelle og reproduktive rettigheter og hvor alle har best mulig seksuell og reproduktiv helse, uavhengig av alder, kjønn, geografi, eller andre sosiale forhold eller faktorer. Nettverket består av 117 medlemmer fra hele landet.

Seksualitetsundervisning er viktig for å sørge for et godt psykososialt miljø for elevene. Dette gjelder både forebygging av mobbing, trakassering og overgrep, samt at seksualitetsundervisning bidrar positivt i holdningsskapende arbeid for styrket selvfølelse og evne til å ta gode valg for seg selv og overfor andre. Helhetlig seksualitetsundervisning i skolen fremheves blant annet av UNESCO² som sentralt for barn og unges mulighet til å leve gode liv.

Sex og samfunn og Kantar TNS har gjennomført to store kartlegginger av seksualitetsundervisning i Norge; én blant undervisere i grunnskolen og én blant elever i 10. klassetrinn og 1 VGS. Disse kartleggingene viste blant annet at de fleste elever hadde hatt få timer seksualitetsundervisning og de fleste ønsket mer. Videre viste kartleggingen blant undervisere at et flertall ville være positive til et styrket fokus på seksualitetsundervisning i skolen, og at hele 7 av 10 av undviserne synes seksualitetsundervisningen de selv ga ikke var god nok. Undersøkelsen blant lærerne viste også at de i stor grad tok utgangspunkt i kompetansemålene i planleggingen av seksualitetsundervisningen. Dermed vil formuleringene av kompetansemål kunne bli ganske førende for seksualitetsundervisningen.

I Snakk om det! Strategi for seksuell helse (2017-2022) står følgende:

Kunnskap om grenser, respekt og rettigheter og evnen til å reflektere over ulike situasjoner er viktig for å utvikle egen autonomi og samtidig respektere andres grenser. Dette er emner som favner langt videre enn seksualitet, men som danner et nødvendig grunnlag for den enkeltes dannelse, identitetsutvikling og handlingskompetanse. Riktig kunnskap om seksualitet og seksuell helse fører til at ungdom debutterer senere, er flinkere til å bruke kondom og prevensjon og utvikler et positivt forhold til egen seksualitet og intimitet. (...) Det tverrfaglige teamet folkehelse og livsmestring vil ha både et individuelt perspektiv og et

¹ SRHR står for seksuell og reproduktiv helse og rettigheter.

² UNESCO. 2018. [International technical guidance on sexuality education: an evidence-informed approach](#).

*samfunnsmessig og sosialt perspektiv. Det vil være naturlig å vurdere spørsmål om seksuell helse i arbeidet med dette.*³

Videre nevner strategien kompetansemålene i LK06 som tematiserer seksualitet og det står:

*Kompetansemålene som er beskrevet over, legger opp til at kropp, grenser, seksualitet og mangfold tematiseres på ulike måter gjennom hele skoleløpet. (...) For at seksualitetsundervisning skal ha helsefremmende og forebyggende effekt, er det avgjørende at barn og unge får nødvendig kunnskap, før de havner i situasjoner der kunnskapen skal tas i bruk. Dersom seksualitetsundervisning i hovedsak gjennomføres i siste halvdel av ungdomsskolen, vil den ofte foregå på et tidspunkt hvor flere elever allerede har seksuell erfaring.*⁴

Med andre ord må alderstilpasset seksualitetsundervisning starte allerede på barnetrinnet og fortsette jevnlig gjennom hele skoleløpet. Elevene vil modne i ulik takt og dermed vil deres behov for undervisning om seksualitet endre seg. Det er også sentralt at seksualitet tas opp i flere fag, for å få ulike vinklinger og ivareta flere perspektiv. Naturfag har typisk et helsefokus, KRLE har et reflekterende og etisk fokus, mens samfunnsfag ser på sosiale konstruksjoner, lov og rett og kjønnsroller.⁵ Alle disse tilnærmingene trengs i en helhetlig seksualitetsundervisning.

Målet for skolens rolle i seksualitetsundervisning er ifølge Snakk om det! å "sikre barn og unge kunnskap og kompetanse om kropp, grenser, seksualitet og seksuell helse". Dette må ivaretas i de aktuelle læreplanene for fag. Vi ønsker også å legge til at undervisning om helse, som blant annet seksualitetsundervisning, bør foregå i tett samarbeid med skolehelsetjenesten. Det blir også viktig å ruste skolehelsetjenesten til å kunne møte eventuelle henvendelser knyttet til tematikken. Undertegnende medlemmer av Nasjonalt SRHR-nettverk ønsker også å påpeke at det er viktig å unngå noen som helst form for kommersialisering av seksualitetsundervisningen i skolen.

Den nye overordnede delen av læreplanverket, "Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen", er vedtatt og her ligger det også tydelige føringer for at blant annet seksualitet, kjønn, likestilling, menneskerettigheter og antidiskriminerende holdningsarbeid skal være en del av opplæringen. Dette er spesielt vektlagt i beskrivelsen av det tverrfaglige temaet folkehelse og livsmestring:

*Aktuelle områder innenfor temaet er fysisk og psykisk helse, levevaner, seksualitet og kjønn, rusmidler, mediebruk, og forbruk og personlig økonomi. Verdivalg og betydningen av mening i livet, mellommenneskelige relasjoner, å kunne sette grenser og respektere andres, og å kunne håndtere tanker, følelser og relasjoner hører også hjemme under dette temaet.*⁶

³ Helse- og omsorgsdepartementet. 2016. [Snakk om det! Strategi for seksuell helse \(2017-2022\)](#): 15.

⁴ Helse- og omsorgsdepartementet. 2016. [Snakk om det! Strategi for seksuell helse \(2017-2022\)](#): 16.

⁵ Støle-Nilsen, Marianne. 2017. [Seksuell danning. En studie av seksualundervisning i ungdomsskolen.](#)

⁶ Utdanningsdirektoratet. 2018. [2.5.1 Folkehelse og livsmestring.](#)

Gjennomgående i overordnet del vektlegges elevenes identitetsdanning, evne til refleksjon og kritisk tenking og sosial samhandling. Alle disse temaene er aktuelle for seksualitetsundervisning.

Undertegnende medlemmer av Nasjonalt SRHR-nettverk vet at det er et formål med fagfornyelsen å være fremtidsrettet, hindre stofftrenghet og legge til rette for dybdelæring. Det innebærer at kompetansemålene skal være på et mer overordnet nivå enn var tilfellet i LK06. Seksualitetsundervisningen må også være tverrfaglig og ligge til flere fag, og det er forståelig at dette kan skape utfordringer knyttet til både samarbeid og ansvarsfraskrivelse. Skoleledelsen bør i utstrakt grad legge til rette for tverrfaglig samarbeid og undervisning, gjerne nedfelt i årshjul og strukturerte samarbeidsprosjekter mellom fag og undervisere, skolehelsetjenesten inkludert. Føringer for dette kan legges i læreplanverket. Tverrfaglig samarbeid i seg selv har stor verdi for kompetanseutveksling og faglig trygghet undervisere imellom, men også for økt forståelse for helhetlig seksualitetsundervisning hos elevene.

Vi ønsker også å påpeke at kompetansemålene knyttet til seksualitet og kjønn forutsetter kompetente og engasjerte lærere som blant annet får de ressursene de trenger til å kunne gi god, helhetlig seksualitetsundervisning. Kunnskapsdepartementet og Utdanningsdirektoratet må sikre at lærere får kompetanse i å undervise om seksualitet, både gjennom høyere utdanning for fremtidige lærere, og som kurs og annen faglig oppdatering for alle lærere som allerede er ute i skolen. Dette krever dedikert innsats innen relevante fagutdanninger, med innføring av temaer på pensum som normkritikk, kjønns- og seksualitetsmangfold, seksuell praksis og didaktisk tilnærming til helhetlig seksualitetsundervisning.

Tilgjengelige tall fra Norge forteller at omlag 20 % av kvinner og omlag 10 % av menn har opplevd et seksuelt overgrep i løpet av livet (Mossige & Stefansen, 2016; Thoresen & Hjemdal, 2014). Gjennomsnittsalder for første gang man opplevde overgrep i Norge var 6,5 år, og 23,3 år første gang man fortalte noen om overgrepene (Steine et al, 2016). Deres funn understreker behovet for forebyggende arbeid i skolen, at den når ut til alle elever og at lærere starter tidlig med å undervise om lovverket som er ment å beskytte alle barn i Norge. At det tar i gjennomsnitt 17,2 år før barn varsler om overgrep gir store helseomkostninger både på individnivå og samfunnsnivå. I tillegg kan det påvirke elevens skolehverdag, psykososiale helse og videre utdanning. Personer som aldri hadde fortalt, eller som hadde ventet lenge før de fortalte noen om overgrepene, hadde flere helseproblemer i voksen alder (Steine, et al, 2016). De som har forsket lengst på overgrep, understreker at forebyggende tiltak må bli mer obligatoriske og målrettede fordi funn viser oss at de sporadiske forebyggende tiltakene som har vært gjennomført i perioden (2007 - 2015) har hatt liten effekt (Mossige, 2016; Blaasvær & Baiju, 2019). Den nye læreplanen må sikre at elever i Norge får kunnskap om seksuelle overgrep gjennom hele skoleløpet, tilpasset alder og modenhet.

Det er gledelig at læreplanene slik de er lagt frem i mars 2019 i stor grad ivaretar både kompetanse, ferdigheter, tematikk og progresjon knyttet til seksualitet, identitet og kjønn. I hovedsak ønsker undertegnende medlemmer av Nasjonalt SRHR-

nettverk at nåværende forslag til tekst og kompetansemål skal beholdes, men vi mener likevel det er mulig å gjøre noen forbedringer. Vi ønsker derfor å spille inn følgende kommentarer til de nye læreplanutkastene, gruppert under aktuelle fag:

1. Norsk

I beskrivelsen av folkehelse og livsmestring i teksten om faget kommer det frem mange gode momenter. Samfunnsfag har i disse læreplanutkastene i stor grad tatt ansvar for tematikk knyttet til å uttrykke sine grenser, men norskfaget har et spesielt ansvar for muntlige og skriftlige ferdigheter og vi mener derfor det å kunne kommunisere, både muntlig og skriftlig, tydelig og respektfullt med hverandre bør få større plass gjennomgående i norskfaget. Vi mener at det som fremkommer i beskrivelsen av folkehelse og livsmestring i teksten om faget ikke gjenspeiles godt nok i kompetansemålene.

Vi er glade for at det har kommet inn mer kompetanse knyttet til hvordan språk påvirker og om språk og identitet. Vi synes likevel planen fortsatt er for svak på språk som makt og uttrykk for holdninger. Vi savner også fortsatt kompetanse om kroppsspråk i planen. Vi foreslår følgende kompetansemål inn, med progresjon, i grunnopplæringen:

«(Utforske) hvordan kroppsspråk, toneleie og hvilke ord vi bruker påvirker oss selv og andre». Eventuelt kan dette tas med i teksten om faget for å gi retning til forståelse av hva «språk» innebærer i kompetansemålene.

2. trinn: Vi er glade for å se at dette målet har kommet inn og håper det beholdes:

- «Samtale om og beskrive hvordan ord vi bruker kan påvirke andre».

Her kan også kroppsspråk og toneleie tas med, eventuelt implisitt ved å endre «ord» til «språk».

4. trinn: Vi håper også disse målene beholdes:

- «samtale om forskjellen mellom meninger og fakta i tekster» og
- «reflektere over hvordan språkbruken vår påvirker andre, og hvordan vi tilpasser og endrer språket i ulike situasjoner».

Her kan også kroppsspråk og toneleie tas med. Fint at «samtale om hva tekstene betyr for eleven» har kommet inn i ett av kompetansemålene.

7. trinn: Vi synes begge disse målene er viktige og bør beholdes:

- «reflektere etisk over hvordan eleven framstiller seg selv og andre i digitale medier» og
- «utforske og reflektere over sammenhengen mellom språk og identitet».

10. trinn: Her er det mange gode mål som kan knyttes opp mot seksualitet, identitet og kjønn. Vi håper disse beholdes:

- «utforske og vurdere hvordan digitale medier påvirker og endrer språk og kommunikasjon» og
- «utforske og diskutere hvordan tekster framstiller unges livssituasjon».

Vi foreslår i tillegg følgende kompetansemål inn:

- «(Utforske/drøfte/reflektere over) hvordan språk (og litteratur) kan uttrykke og påvirke holdninger».

VGO: I planene for videregående synes vi norskfaget i stor grad fjerner seg fra elevenes livssituasjon og hverdag, så vel som fra overordnet del av læreplanen, og faget kan oppleves lite relevant. Vi foreslår at kompetansemål knyttet til hvordan kommunisere tydelig og respektfullt med andre, samt hvordan språk og tekst kan uttrykke holdninger og meninger og kan påvirke identitet og selvfølelse/selvbilde tas inn på alle trinn i VGO.

2. Samfunnsfag grunnskole

Beskrivelsen av folkehelse og livsmestring synes vi har blitt veldig god siden forrige runde, men har et forslag til en endring i denne formuleringen:

«Faget skal bidra til at elevane kan ta gode livsval og handtere utfordringar knytte til seksualitet, personleg økonomi, rus, utanforskap og digital samhandling.» til følgende ny formulering:

«Faget skal bidra til refleksjon og kompetanse knytte til seksualitet, kjønn, personleg økonomi, rus, utanforskap og digital samhandling slik at elevane kan ta gode livsval.»

Vi foreslår endringen fordi nåværende forslag er for negativt ladet, og at seksualitet, som rus og utenforskap, nevnes som en utfordring. Overordnet har samfunnsfaggruppen gjort et imponerende arbeid med læreplanene og vi ønsker først og fremst at forslagene skal beholdes som de står. Vi ser gjennomgående kompetansemål knyttet til både menneskerettigheter, digital dømmekraft, identitet, seksualitet og kjønn.

Samfunnsfag har spesielt ansvar for digital kompetanse som grunnleggende ferdighet, og vi ser det er veldig mange kompetansemål gjennomgående på dette. Vi savner større fokus på digitale ferdigheter knyttet til dagligliv og samhandling, og ønsker at målene i større grad bidrar til å sikre elevene god kompetanse knyttet til samhandling på nett.

2. trinn: Her er det nå veldig mange gode kompetansemål og vi håper at de beholdes, med fokus på både relasjoner, valg, følelser, likestilling, familieformer, kjønn, seksualitet og grenser. Dette målet synes vi er spesielt bra og viktig, siden det også tar med både det å uttrykke og respektere grenser:

- «samtale om kjensler, kropp, kjønn og seksualitet og korleis eigne og andre sine grenser kan uttrykkjast og respekterast».

4. trinn: Også her synes vi det nå er veldig mange gode kompetansemål og vi håper disse beholdes. Det er særlig viktig å inkludere kompetanse om hvor elevene kan få hjelp dersom de utsettes for vold eller seksuelle overgrep.

7. trinn: Her er det også veldig mye bra som vi håper beholdes. Vi foreslår å åpne opp målet «*reflektere over korleis kommersiell påverknad kan verke inn på forbruk og personleg økonomi*» til også å kunne gjelde kommersiell påvirkning på selvfølelse, livsstil, kroppspress og lignende. Da kan for eksempel kritisk refleksjon omkring bloggere og påvirkere knyttes opp mot kompetansemålet.

Vi foreslår også å åpne målet «*forstå kva respekt, toleranse, likeverd og likestilling har å seie i et demokrati, og drøfte korleis ein kan inkludere fleire og motarbeide rasisme og diskriminering*» ved for eksempel å bytte ut «*rasisme*» med «*fordommer*». Rasisme er litt smalt og vil ikke inkludere alle andre typer fordommer og diskriminering basert på for eksempel seksualitet, kjønn, religion og funksjonsevne.

Vi foreslår videre at kompetansemålet «*gjere greie for ulike seksuelle orienteringar og variasjonar i kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk*» flyttes til naturfag, mens vi i samfunnsfag foreslår:

- «*Gjøre rede for og diskutere/reflektere over variasjon i seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk*».

10. trinn: Også her har det kommet mange endringer som vi er glade for, og kompetansemålene dekker nå både menneskerettigheter, utenforskap, digital dømmekraft, seksualitet, identitet og kjønn.

Dette kompetansemålet er vi spesielt fornøyde med og håper beholdes:

- «*reflektere over kva som påverkar eigne og andre sine grenser knytte til kropp, seksualitet og rus, og forstå kor viktig det er å respektere grenser*».

Vi foreslår en liten endring i dette målet, ved å bytte ut «*toleranse*» med «*forståelse*» (endring i fet skrift):

- «*reflektere over korleis identitetsutvikling kan komme i konflikt med forventingar frå ulike fellesskap, og utforske kva som kan bidra til respekt og **forståelse** for at vi alle er ulike*».

Bruken av toleransebegrepet kan føre til at diskusjonen i klasserommet blir mellom «oss» og «dem vi skal tolerere».

Vi mener også at dette målet er viktig:

- «*analysere korleis grupper i samfunnet og hendingar blir framstilte i ulike samanhengar, og drøfte korleis det kan påverke haldningane og handlingane til folk*», og mener det åpner for å diskutere ulike fremstillinger av kjønn og seksualitet, som var inkludert som kompetansemål i LK06.

3. Samfunnskunnskap VGO

Folkehelse og livsmestring er fint definert i teksten om faget og vi håper teksten beholdes slik den står nå. Vi er glade for at seksualitet og kjønn nevnes i beskrivelsen. Det er også mange gode kompetansemål i planen. Vi synes disse to målene er spesielt gode og viktige og bør beholdes:

- «gjere greie for korleis sosialisering har endra seg over tid, og drøfte korleis identiteten til ungdom og sjølvkjensle vert forma gjennom sosialisering i dag» og
- «reflektere over lovverk og normer om seksuell grensesetjing og drøfte variasjonar i haldningar, verdiar og normer om kjønn og seksualitet».

4. KRLE

Beskrivelsen av folkehelse og livsmestring i teksten om faget synes vi nå er veldig god og i stor grad kan beholdes slik den er. Vi er glade for å se at menneskerettigheter har kommet tilbake i faget. Men begrepet «problemstillinger» kan føre til et negativt fokus, og vi foreslår derfor denne endringen (i fet skrift): «Faget bidrar til å utvikle elevenes evne til å reflektere over etiske spørsmål og **tematikk knyttet til** identitet, kjønn, seksualitet og psykisk helse.»

4. trinn: Her er det mange gode kompetansemål og vi ønsker spesielt at disse tre skal beholdes:

- «beskrive og samtale om ulike måter å leve sammen på i familie og samfunn»
- «sette seg inn i og formidle egne og andres tanker, følelser og erfaringer» og
- «forstå og presentere hva menneskerettighetene innebærer for forståelsen av menneskeverd, respekt og toleranse».

7. trinn: Her er det mange gode kompetansemål og vi ønsker spesielt at disse tre skal beholdes:

- «utforske og beskrive egne og andres perspektiver i etiske dilemmaer knyttet til hverdags- og samfunnsutfordringer»
- «gjøre rede for ulike syn på barndom, familie og samliv i religioner og livssyn» og
- «gjøre rede for hva menneskerettighetene innebærer for ytringsfrihet og trosfrihet i et demokratisk samfunn».

10. trinn: Her er det også mye vi synes er bra og viktig. Dette målet mener vi kan åpne for mange viktige tema for ungdom:

- «identifisere og drøfte etiske problemstillinger knyttet til ulike former for kommunikasjon».

Disse målene mener vi også må beholdes:

- «utforske andres perspektiv og håndtere uenighet og meningsbrytning»
- «reflektere over eksistensielle spørsmål knyttet til det å vokse opp og leve i et mangfoldig og globalt samfunn» og
- «identifisere og drøfte aktuelle etiske problemstillinger knyttet til menneskerettigheter, bærekraft og fattigdom».

Når det gjelder målet «gjøre rede for og reflektere over ulike syn på kjønn, seksualitet og seksualetikk i kristendom og andre religioner og livssyn» er vi skeptiske til uttrykket «seksualetikk» og ser ikke poenget med at dette inkluderes i kompetansemålet. «Ulike syn» tenker vi vil dekke også etikk. Vi tror heller ikke lærere

vil ha en forståelse av hva begrepet «seksualetikk» skal innebære. Vi foreslår at målet endres til: «*gjøre rede for og reflektere over ulike syn på kjønn og seksualitet*». Da vil målet også i større grad åpne for elevenes egne refleksjoner utover det som ligger til en bestemt religion eller et bestemt livssyn.

5. Religion og etikk VGO

Beskrivelsen av folkehelse og livsmestring i teksten om faget er veldig god og vi håper den beholdes slik den står. Vi synes spesielt dette kompetansemålet er veldig bra og bør beholdes: «*identifisere og drøfte etiske problemstillinger i tilknytning til mellommenneskelige relasjoner og identitet*», men med en liten endring, fra *problemstillinger* til *spørsmål*, for å sikre at formuleringen ikke fører til et utelukkende negativt fokus.

Generelt synes vi læreplanen er god, og mener teksten vil gi retning til kompetansemålene slik at det kan arbeides godt med seksualitet, identitet og kjønn i faget religion og etikk.

6. Naturfag

Beskrivelsen av folkehelse og livsmestring har blitt veldig bra, men vi mener også at kjønn bør nevnes i beskrivelsen.

2. trinn: Her savner vi både følelser og anatomi i kompetansemålene og foreslår inn:

- «*Utforske kroppslig variasjon og beskrive de ulike kroppsdelene*» og
- «*Samtale om gode og vonde følelser*»

4. trinn: Her synes vi kompetansemålene i hovedsak er fine, men foreslår en endring i målet «*beskrive menneskekroppen, og samtale om likheter og ulikheter mellom kjønnene*» til:

- «*beskrive menneskekroppen og samtale om variasjon i kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk*».

Denne formuleringen kan sikre riktig begrepsbruk og at undervisningen ikke blir binær gutt/jente. Undervisningen vil dermed bli mer inkluderende og gi elevene viktig kunnskap og språk om seg selv og om andre knyttet til kjønns mangfold. Vi mener også at følelser bør inn her, dersom det ikke tas inn på 2. trinn.

7. trinn: Her foreslår vi en endring i kompetansemålet om pubertet og følelser, til:

- «*Gjøre rede for kroppens forandringer i puberteten og samtale om hvordan følelsene påvirkes og påvirker*».

Vi ønsker at temaet følelser blir mer åpent enn slik det står i foreløpig utkast, hvor det utelukkende kobles til puberteten. Vi foreslår videre at kompetansemålet «*gjøre greie for ulike seksuelle orienteringar og variasjonar i kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk*» fra samfunnsfag flyttes til naturfag, slik at en naturfaglig tilnærming til temaet inkluderes i elevenes helhetlige kompetanse.

10. trinn: Det er fint at legemidler, rusmidler og doping har kommet inn i planen. Vi synes også kompetansemålet «*drøfte spørsmål knyttet til seksuell og reproduktiv helse*» er viktig, åpent og fint. Men vi mener rettigheter også bør komme inn, og foreslår å endre målet til:

- «*drøfte spørsmål knyttet til seksuell og reproduktiv helse og rettigheter*».

Rettighetsperspektivet er viktig for at elevene skal bli kjent med egne rettigheter og forstå hvorfor de har dem og at de kan hevde dem. Vi syns videre at kompetansemålene gir lite åpning for å diskutere psykisk helse, og foreslår følgende kompetansemål inn:

- «*Diskutere hvordan vi kan ta vare på helsen vår*» (implisitt både fysisk, psykisk og seksuell helse, som nevnt i teksten om faget).

VGO: Målet «*drøfte aktuelle helse- og livsstilsspørsmål og vurdere pålitelighet i informasjon fra ulike kilder*» er både åpent og fint, som kan gis retning til seksualitet og kropp (og kjønn, som vi ønsker inn) gjennom teksten om faget.

7. Engelsk

Engelskfaget mangler fremdeles en beskrivelse av folkehelse og livsmestring, men det er fint at mange kompetansemål likevel kan knyttes til temaet. Vi er glade for å se at kompetansemål for 1. trinn er fjernet.

2. trinn: Dette kompetansemålet synes vi er veldig bra og håper det beholdes:

- «*delta i innøvd dialoger og spontane samtaler om egne behov og følelser, dagligliv og interesser*».

Det er også flott at det tas med å vise hensyn til andre på nett.

4. trinn: Fint kompetansemål om å uttrykke behov og følelser, dagligliv og interesser, og også bra at samhandling på nett er med.

7. trinn: Å samtale om aktuelle temaer og å lese og samtale om litteratur åpner for godt tverrfaglig samarbeid. Dette målet synes vi er veldig bra og håper det beholdes:

- «*opptre etisk og forsvarlig på nett, og bruke strategier for å unngå uønskede hendelser*».

10. trinn: Her savner vi fortsatt kompetanse knyttet til ordbruk og nyanser i språket, og vi foreslår følgende kompetansemål:

- «*Vurdere/diskutere/utforske hvordan engelske ord og uttrykk kan gjenspeile ulike holdninger og identiteter*».

Disse målene synes vi er viktige og håper de beholdes:

- «*Vise evne til etisk refleksjon og vurdering av egen rolle på nett*»
- «*lese og drøfte innhold fra selvvalgte tekster knyttet til ungdomskultur og identitet*» og
- «*presentere og diskutere aktuelle nyheter fra engelskspråklige land*».

VGO: Her er det mange gode kompetansemål som åpner for tverrfaglig kompetanse og som kan omhandle seksualitet, identitet og kjønn. For eksempel:

- «*analysere ulike problemstillinger i engelskspråklige filmer, spill og andre kulturuttrykk*»
- «*uttrykke seg kritisk og reflektert i møte med samfunnsaktuelle emner*» og
- «*lese og diskutere ulike typer tekster om kulturforskjeller og ulike kommunikasjonsformer på arbeidsplassen*».

8. Kroppsøving

Beskrivelsen av folkehelse og livsmestring i teksten om faget er veldig god, særlig den positive vinklingen på helse som en ressurs og fokuset på selvbylde og identitet. Det er fint at kompetansemålene har et gjennomgående fokus på samhandling.

2. trinn: Her skulle vi gjerne sett en variant av dette kompetansemålet som fins på 4. trinn:

- «*forstå kroppsleg ulikskap mellom seg sjølv og andre, og inkludere kvarandre i ulike bevegelsesaktivitetar*».

4. trinn: Dette målet mener vi er viktig og bør beholdes:

- «*forstå kroppsleg ulikskap mellom seg sjølv og andre, og inkludere kvarandre i ulike bevegelsesaktivitetar*».

7. trinn: Dette målet mener vi er viktig og bør beholdes:

- «*forstå ulikskapar mellom seg sjølv og andre og delta i bevegelsesaktivitetar som kan vere tilpassa andre sine føresetnader, ikkje berre eigne*».

10. trinn: Disse to målene mener vi er viktige og bør beholdes:

- «*reflektere over korleis ulike framstillingar av kropp i media og samfunn påverkar bevegelsesaktivitet, kroppsidentitet og sjølvbilete*» og
- «*anerkjenne ulikskap mellom seg sjølv og andre i bevegelsesaktivitet og inkludere alle, uavhengig av føresetnader*».

VGO: Dette målet for VG3 er veldig bra og vi håper det beholdes:

- «*beskrive og drøfte samanhengar mellom bevegelse, kropp, trening og helse i samfunnet*».

Det kan gjerne også inngå på alle trinn i VGO.

9. Kunst og håndverk

Folkehelse og livsmestring beskrives fint i teksten om faget og har en god sammenheng med kompetansemålene. Det samme gjelder beskrivelsen av demokrati og medborgerskap.

2. trinn: At elevene skal «fortelle» og «skape fortellinger» åpner for at de kan uttrykke sine følelser, erfaringer og meninger gjennom faget, og dette er positivt.

4. trinn: På 4. trinn savner vi et lignende mål som dette på 7. trinn:

- «utforske og sette ord på hvordan følelser og meninger vises i kunst, og bruke symbolikk og farge til å uttrykke følelser og meninger i egne arbeider».

Kompetansemålene på 4. trinn har et mer teknisk preg, og vi håper elevenes opplevelser og tanker kan få litt større plass også her.

7. trinn: Her syns vi spesielt disse to målene er veldig gode og viktige, og vi håper de beholdes:

- «utforske og sette ord på hvordan følelser og meninger vises i kunst, og bruke symbolikk og farge til å uttrykke følelser og meninger i egne arbeider» og
- «undersøke hvordan kjønnsroller vises i populærkultur og lage visuelle uttrykk som utfordrer stereotypier».

10. trinn: Kompetansemålet «analysere hvordan identitet og stedstilhørighet kommuniseres (...)» kan åpne for godt arbeid knyttet til identitet og elevenes egne opplevelser, tanker og følelser.

Vi tror også elevene på dette trinnet gjerne kan arbeide med en progresjon av dette målet fra 7. trinn:

- «undersøke hvordan kjønnsroller vises i populærkultur og lage visuelle uttrykk som utfordrer stereotypier».

10. Mat og helse

Vi savner fortsatt fokus på forholdet mellom kropp, mat og helse både i beskrivelsen om faget og i kompetansemålene. Det er naturlig at mat og helse, i samarbeid med kroppssøving, dekker tematikk knyttet til blant annet spiseforstyrrelser, kroppspress og selvbylde. Dette bør komme inn i beskrivelsen av faget. Vi vet at denne tematikken er viktig fra tidlig alder, og foreslår derfor at det kommer inn fra 4. trinn, med progresjon.

4. trinn: Vi foreslår inn:

- «samtale om hvordan hvilken mat vi spiser kan påvirke helsen vår» og «samtale om hva som påvirker våre matvalg».

7. trinn: Viktig at dette målet har fått plass:

- «bruke digitale ressursar til å samanlikne og drøfte produktinformasjon og reklame i ulike medium».

Videre ønsker vi som nevnt i tidligere innspill å inkludere følgende mål:

- «Reflektere over eget matforbruk og hva som påvirker det» og
- «Reflektere over forholdet mellom mat, kropp og helse».

10. trinn: Dette målet er godt og bør beholdes:

- «gjere greie for og kritisk vurdere påstandar og informasjon om kosthald og helse i ulike medium».

Videre foreslår vi inn:

- «Drøfte hvorfor vi tar ulike valg knyttet til mat, kropp og helse».

11. Musikk

Folkehelse og livsmestring beskrives på en fin måte i teksten om faget og har en god sammenheng med kompetansemålene. Vi håper teksten beholdes.

2. trinn: Det er fint at elevenes opplevelser får plass i kompetansemålene.

4. trinn: Det er positivt at elevenes opplevelser tas med og at refleksjon over musikkens mening i sosiale sammenhenger kommer inn.

7. trinn: Alle disse tre målene mener vi er flotte og vi håper de beholdes:

- «utforske og formidle musikalske erfaringer og reflektere over musikkens funksjon i samtiden»
- «samtale om hvordan kjønn, kjønnsroller og seksualitet fremstilles i musikk og dans i det offentlige rom» og
- «utforske og drøfte hvordan musikk kan spille ulike roller for utvikling av individer og gruppers identitet».

Målene åpner også for god refleksjon og diskusjoner knyttet til for eksempel makt, politikk og gruppetilhørighet.

10. trinn: Disse to målene mener vi er gode og bør beholdes:

- «utforske og drøfte musikkens og dansens betydning i samfunnet og etiske problemstillinger knyttet til musikalske ytringer og musikkulturer» og
- «utforske og drøfte hvordan musikk, sang og dans som estetiske uttrykk er påvirket av og uttrykk for historiske og samfunnsmessige forhold».

Selv om seksualitet, identitet og kjønn ikke nevnes eksplisitt her, vil målene kunne åpne for refleksjon og diskusjon knyttet til tematikken.

12. Arbeidslivsfag

Vi savner fortsatt en beskrivelse av folkehelse og livsmestring og demokrati og medborgerskap i faget. Vi savner også likestilling og likeverd i verdigrunnlaget for faget. Arbeidslivsfag må gjøre elevene rustet til både å hevde egne arbeiderrettigheter og til å bidra til en likestilt og inkluderende arbeidsplass. Slik utkastet til læreplan foreligger nå, ser vi ikke hvordan faget kan bidra til dette.

Vi foreslår følgende tillegg i kompetansemålene:

- beskrive rettigheter og plikter mellom arbeidsgiver og arbeidstaker samt kjenne til viktigheten av systematisk HMS arbeid
- reflektere over hvordan skape og bidra til en likestilt og inkluderende arbeidsplass

13. Utdanningsvalg

Folkehelse og livsmestring beskrives fint i teksten om faget og har en god sammenheng med kompetansemålene. Utdanningsvalg er et viktig fag for elevenes liv og fremtid. Vi mener de følgende målene er viktige og håper de beholdes:

- «*beskrive egne styrker og personlige egenskaper og interesser, og kunne se dette i sammenheng med karriereønsker og livsmestring*»
- «*gjøre rede for hva og hvem som påvirker karrierevalg og hva dette har å si for egne valg*»
- «*utforske og drøfte kjønnsrelaterte perspektiver i karrierevalg*» og
- «*utvikle mestringsstrategier for å løse problemer relatert til å håndtere karriereutfordringer og overganger*».

Det er positivt at kjønnsrelaterte perspektiver tas inn i læreplanen, men formuleringen «Utforske og drøfte kjønnsrelaterte perspektiver i karrierevalg» er noe vag og ufullstendig. Vi foreslår at denne formuleringen erstattes av følgende formuleringer:

- «*gjøre rede for hvordan normer knyttet til kjønn kan påvirke utdannings- og yrkesvalg*»
- «*drøfte det kjønnsdelte utdannings- og arbeidslivet og konsekvensene av dette*»

Elevene bør få mulighet til å hospitere i yrker og prøve yrker hvor deres kjønn er underrepresentert.

Følgende medlemmer av Nasjonalt SRHR-nettverk støtter innspillet:

- Christian Lomsdalen
- Helsestasjon for kjønn og seksualitet – HKS
- Landsforeningen mot seksuelle overgrep (LMSO)
- Landsgruppen av helsesykepleiere, NSF
- Likestillingssenteret
- Norsk forening for klinisk sexologi
- Sex og Politikk
- Sex og samfunn
- SNU – Seksualpolitisk Nettverk for Ungdom
- Røde Kors Ungdom
- Unge funksjonshemmede